

RAZDOBLJE
VELIKIH
ZEMLJOPISNIH
OTKRIĆA
(XV.-XVII. stoljeće)

SVIJET U OSVIT NOVOG DOBA

SREDNJOVJEKOVNE CIVILIZACIJE: KINA, JAPAN, INDIJA

KINA

- dinastija Tang ujedinjuje Kinesko Carstvo u VII. stoljeću
- suparništvo između velikaša i činovnika
- Kina ulazi u sukob s Arapima - doživljava poraz
- dinastija Vu-tai (X. stoljeće)
- raspad kineske države, seljačke pobune
- dinastija Sung (X.- XIII. st)
- dinastija Juan (XIII. - XV. st.) - Kina postaje dio Mongolskog Carstva
- dinastija Ming - sređivanje unutarnjih prilika u Kini

JAPAN

- X. - XII. rano zlatno doba
- nakon XII. st. velikaši uspjeli u nastojanju da smanje carsku vlast; nazadovanje gospodarstva
- vlast vojnih zapovjednika – šogunat (traje do XIX. st.)
- nepovoljna gospodarska situacija završava tek u 1868. godine kad počinje industrijalizacija i modernizacija zemlje
- u XVI. stoljeću dolazi u kontakt s Europom

INDIJA

- u VII. st. širi se budizam, a između IX. i XIII. st. hinduizam postaje najvažnija religija
- od kraja XII. st. sjeverom zemlje upravljaju muslimani, a na jugu se nalaze hinduističke države (posljednja hinduistička država prestaje postojati u XVI. st. –vlast preuzimaju muslimani)

MAYE

- na poluotoku Yucatan i okolnom kopnenom prostoru
- počeci civilizacije sežu u razdoblje prije Krista
- „Stara država“ (od IV. do X. st.) i „Nova država“ (od kraja X. st.)
- država djeluje kao savez gradova do sredine XV. stoljeća kada nestaje središnje vlasti

AZTEKI

- područje današnjeg Meksika, sjeverno od naroda Maya
- država se razvila na području koje je prije naseljavao narod Tolteka
- glavni grad Tenochtitlan (današnji Mexico)
- 1520. godine Španjolci osvajaju državu Azteka

INKE

- područje srednjih Anda (sa središtem u današnjem Peruu)
- poznatiji gradovi: Machu Picchu i Cuzco
- Španjolci osvajaju u XVI. stoljeću

MONGOLI

- vladar Džingis-kan u XIII. stoljeću ujedinio narode srednje i istočne Azije (Tatari, Mongoli,...)
- njegovi nasljednici pokoravaju Bugare, Rusiju, provaljuju u Hrvatsku, osvajaju Bagdaski kalifat i Kinu
- krajem XIII. stoljeća dolazi do raspada velike mongolske države na nekoliko samostalnih država

VELIKA ZEMLJOPISNA OTKRIĆA

- potkraj XV. stoljeća dolazi do potrebe za pronalaženjem novih pomorskih puteva prema Indiji i susjednim prostorima (kopnenu trgovinu s Istokom ometalo je Osmansko Carstvo, trgovački posrednici znatno povisuju cijene robe na tržištu u Europi pa ih Europljani žele zaobići)

- potrebni uvjeti: usavršavanje kompasa i razvoj pomorskih karata, te početak gradnje čvrstih jedrenjaka zvanih karavele, astrolab...

- širi se ideja da je Zemlja okrugla (globus)

-1486. (Portugalac) **Bartolomeo Diaz** dolazi do Rta Dobre Nade na jugu Afrike

-1498. (Portugalac) **Vasco da Gama** otplovljava jug Afrike te nastavlja do Indije, potiskuje arapske trgovce

-na putu za Indiju Portugalci osnivaju kolonije duž afričke obale

- talijanski pomorac **Kristofor Kolumbo** u službi španjolske kraljice i kralja namjerava pronaći put za Indiju ploveći prema zapadu (Kolumbo je prihvatio ideju da je Zemlja okrugla)

- 1492. kreće na put s tri karavele

- izrazito teško putovanje

- nakon dva mjeseca putovanja dolaze do otoka kojeg nazivaju San Salvador

- Kolumbo je poduzeo još tri putovanja na kojima je otkrio otoke Haiti i Kubu, te srednjoameričko kopno

- domorodačko stanovništvo nazvano Indijancima zbog uvjerenja da su stigli u Indiju

- ime novog kontinenta dano u čast talijanskom istraživaču Amerigu Vespucciju jer je on prvi utvrdio da se radi o novom kontinentu

- portugalski pomorac **Ferdinand Magellan** plovi u službi španjolske kraljice i kralja

- na put kreće 1519. godine s pet brodova; preoplovio Atlanski ocean, otkrio put između Atlanskog i Tihog oceana (danas je taj prolaz nazvan po njemu), doplovio u Tihi ocean te mu dao ime

- poginuo na Filipinima u borbi s domorocima

- nakon tri godine plovidbe, 1522., jedan (od pet) brodova se vraća u Španjolsku oplovivši svijet

- prvo putovanje oko zemlje - dokaz da je Zemlja okrugla

- **konkvistadori**, manje skupine španjolskih pustolova, u nekoliko destljeća uništavaju stare civilizacije na području novog kontinenta

- Cortes osvaja državu Azteka, a Pizaro carstvo Inka.

- Englezi naseljavaju sjevernoameričko kopno – plantaže za uzgoj duhana i pamuka

- za rad na plantažama se koristi crnačko robovsko stanovništvo dovezeno iz Afrike

- Englezi ratuju s domorodačkim stanovništvom (Indijancima) i otimaju im zemlju

- svjetska trgovina se seli iz Sredozemnog mora u Atlanski ocean

- Mletačka Republika gubi gospodarski značaj, stradava trgovina na sjeveru Europe

- Nizozemci osvajaju područja Indijskog oceana

- novostečena područja pretvorena u kolonije

- iz novootkrivenih područja u Europu je dopremljeno mnogo zlata i srebra - uzrokuje inflaciju; kukuruz, krumpir, duhan, kakaovac, puran...

PROTESTANTSKA REFORMA I KATOLIČKA OBNOVA

- početkom XVI. stoljeća razvija se snažan pokret koji traži promjene u Katoličkoj crkvi - protestantska reforma ili reformacija

- **protestantizam** - učenje i djelatnost kršćanskih crkva i vjerskih zajednica pod utjecajem reformacije nazivamo protestantizam, a pripadnike protestantima

- **Martin Luther** 1517. godine na vratima crkve u Wittenbergu iznosi 95 „teza protiv oprosta“

- dao je prevesti Bibliju na njemački jezik, te zahtijeva održavanje vjerskih obreda na narodnom jeziku

- zahtijeva da vjeru sačinjava samo ono što piše u Bibliji ili Evanđeljima

- papa ga izopćuje iz Katoličke crkve

- podržavaju ga plemstvo i građanstvom te dio knezova

- osniva **Evangeličku crkvu** - pojednostavljeni crkveni obredi i inventar crkve, bogoslužje na narodnom jeziku

- 1524. godine izbija veliki seljački rat pod vodstvom Thomasa Münzera

- Luther se ograđuje od seljačkog ustanka (zbog straha da će izgubiti podršku plemstva) koji je godinu kasije ugušen u krvi

- njemački knezovi koji su bili pristaše reformacije, oduzimaju Crkvi posjede te dolazi do sukoba između katolika i pristaša reformacije

- vjerski ratovi završavaju **Augsburškim mirom** 1555.godine - priznata ravnopravnost Katoličke i Evangeličke crkve

- i u drugim zemljama se pojavljuju slične ideje (pr. u Francuskoj hugenoti, u Švicarskoj Ulrich Zwingli i Jean Calvin)

- **kalvinizam** - stroga vjerska stega, predodređenje; širi se iz Švicarske i u Francusku, Škotsku, Nizozemsku, podržavaju ga uglavnom bogatiji slojevi europskog građanstva

ANGLIKANIZAM

- u vrijeme kralja **Henrika VIII.** (XVI. st.) dolazi do raskida Engleske s Katoličkom crkvom

- Henrik VIII. u početku protiv reformacije, objavljuje spis „Obrana sedam sakramenata protiv Martina Luthera“, no nakon sukoba s papom (papa mu nije dopustio razvod braka) porekao mu je vlast u Engleskoj.

- osniva Anglikansku crkvu, te postavlja kralja, odnosno, sebe na čelo

- kraljica Elizabeta I. organizira Anglikansku crkvu u drugoj polovici XVI. stoljeća

- unutar Anglikanske crkve pojavljuje se protestantska oporba - puritanci - oni osnivaju 1567. godine Prezbiterijansku crkvu

KATOLIČKA OBNOVA I ISUSOVCI

- sredinom XVI. stoljeća Katolička crkva počinje provoditi unutarnje reforme te vraćati političku i duhovnu snagu papa - katolička obnova ili protureformacija

- Družbe Isusove ili **isusovci** (osnivač Ignacije Loyola 1534.) - rade na unutarnjoj obnovi Katoličke crkve; grade bogato uređene crkve, brinu se za bolesne i siromašne, razvijaju školstvo u katoličkom duhu; šire kršćanstvo i izvan granica Europe

- 1545. papa Pavao III. saziva Tridentski sabor - cilj je obnoviti snagu Katoličke crkve

- radom Tridentskog koncila upravljaju isusovci

- donose razne mjere u cilju jačanja Katoličke crkve

APSOLUTNE MONARHIJE NA EUROPSKO ZAPADU

- u XVI. stoljeću u europskim državama najbitnije su osobe vladari - oni imaju apsolutnu vlast

- stvoren je administrativni aparat koji vlada iz jednog središta (centralizam)

- takav oblik vladavine nije sklon privilegiranju plemstva

- rastom svijesti građana dolazi do sukoba između vladara i građana koji zahtjevaju sudjelovanje u vlasti

USPON I ŠIRENJE HABSBUŠKE MONARHIJE

- habsburška dinastija potječe još iz X. stoljeća
- 1273. godine Rudolf I. okrunjen za rimsko - njemačkog kralja
- vlada područjem Austrije, Štajerske, Koruške i Kranjske
- Maksimilijan I. (kraj XV. stoljeća i početak XVI.) ratuje s Mletačkom Republikom
- u habsburški posjed ulazi i Tirol te se granicu nastavlja uz rijeku Soču
- Maksimilijan ujedinjuje habsburške pokrajine na alpskom prostoru te ih dijeli u dvije skupine
 1. gornjoaustrijske (Tirol i prednjoaustrijske pokrajine do Rajne) sa središtem u Innsbrucku
 2. donjoaustrijske (Gornja i Donja Austrija te unutarndjoaustrijske zemlje: Štajerska, Koruška, Kranjska s Pazinskom kneževinom, Goricom i Trstom), sa središtem u Beču
- središnji uredi nadležni za sve pokrajine
- osnovna svrha centralizacije: suprostantavljanje plemićima
- Karlo V. (Maksimilijanov unuk) 1516. godine nasljedstvom postaje španjolski kralj
- pod svoju vlast okupio Burgundiju, Napulj, Siciliju te kolonije u Americi
- nakon pobjede nad Francuzima 1525. godine učvrstio vlast Habsburgovaca u sjevernoj Italiji
- Ferdinand I. (Karlov brat) 1519. postaje vladar austrijskog djela habsburške dinastije
- učvršćivanje austrijsko-hrvatskih veza; obnova ugovora između Jagelovića i Habsburgovaca
- 1526. Ferdinand postao i češkim, a godinu dana kasnije i hrvatsko-ugarskim kraljem
- Ferdinand provodi apsolutističku i centralističku politiku čime slabi utjecaj hrvatskog i ugarskog plemstva
- Rudolf II. (sin Maksimilijana II., unuk Ferdinanda I.) - tijekom njegove vladavine Hrvatska, Slavonija i Ugarska svedene na najmanji teritorijalni opseg
- Leopold u XVII. st. oslabio položaj hrvatskog i ugarskog plemstva (urota)
- moraju priznati Habsburgovcima pravo nasljedstva na hrvatsko-ugarsku krunu, te se odreći prava na otpor

ŠPANJOLSKA

- tijekom vladavine Izabele Kastiljske i Ferdinanda Aragonskog, osvojeno je posljednje maursko uporište - Granada (1492.) te otkriven Novi svijet (Kolumbova otkrića)
- Habsburgovci preuzimaju vlast nakon Ferdinandove smrti
- zahvaljujući velikim zemljopisnim otkrićima i prekomorskim osvajanjima, Španjolska postala jedna od najmoćnijih država na svijetu

- **Filip II.** (1556.-1598.) - smatra kolonije u Americi dijelom svoje monarhije
- u kolonijama u Novom svijetu vladaju potkraljevi (za Peru i Meksiko)
- Španjolci šire svoju kulturu, katoličku vjeru i španjolski jezik
- za vrijeme vladavine Filipa II. pod vlašću Habsburgovaca spadaju i nizozemski prostor, Milano, Napulj i Sicilija, te kratko vrijeme i Portugal sa svojim kolonijama
- 1581. Portugal i Nizozemska se odcjepljuju od Španjolske
- 1588. Englezi pobjeđuju tzv. „nepobjedivu armadu“ - španjolsku ratnu flotu
- u tridesetogodišnjem ratu (1618. - 1648.) Španjolska ratuje na strani Habsburgovaca protiv Engleske, Francuske i Nizozemske
- 1659. godine Pirenejski mir - Španjolska gubi svoju moć
- posljednji španjolski kralj iz obitelji Habsburgovaca - Karlo II.
- 1700. rat za španjolsku baštinu - Španjolska gubi Gibraltar, Milano, Napulj, Sardiniju
- Utrechtski mir 1714. godine - na prijestolje dolazi Filip V. iz obitelji Burbonaca (vladaju i danas)

NIZOZEMSKA

- 1477. nizozemski prostor dolazi pod vlast Habsburgovaca, a 1556. pripao je španjolskoj grani Habsburgovaca. Sedamnaest pokrajina koje imaju samoupravu.
- uzroci ustanka protiv Španjolske: apsolutizam i kršenje samouprave, gospodarsko iskorištavanje, nametanje novih poreza
- 1581. sjeverne nizozemske pokrajine (protestanske) se odvajaju od Španjolske i proglašavaju neovisnost, a južne katoličke (kasnije Belgija) ostaje pod upravom Habsburgovaca
- 1648. Westfalskim mirom priznata neovisnost države koja je nazvana Ujedinjena Nizozemska
- stvaranje snažne mornarice, uključivanje u svjetsku trgovinu
- preuzimaju neke portugalske kolonije u Aziji i Africi - uključivanje u podjelu kolonija
- dolazi do kulturnog procvata
- 1689. dolaskom Vilima Oranskog (namjesnika Nizozemske) na englesko prijestolje, Nizozemska stupa u personalnu uniju s Engleskom
- od XVIII. stoljeća dolazi do postupnog opadanja gospodarske moći Nizozemske

ENGLESKA

- za vrijeme kralja Henrika VIII. **Tudora** Engleska počinje stvarati uvjete koji će joj omogućiti da postane jedna od najmoćnijih pomorskih i kolonijalnih sila
- u to je vrijeme Engleskoj priključen Wales
- Elizabeta I. - priključila Engleskoj Irsku
- 1588. Engleska pobjeđuje španjolsku „nepobjedivu armadu“ čime se učvršćuje vodeći položaj Engleske u svjetskoj trgovini
- u to vrijeme dolazi do razvitka kulture (Shakespeare)
- u XVII. stoljeću raste uloga parlamenta - predstavnik plemstva
- škotska dinastija **Stuart** dolazi na englesko prijestolje
- ujedinjenje Škotske i Engleske
- **Jakov I.** se proglašava kraljem Velike Britanije
- Jakov I. se sukobljava s parlamentom
- uzroci sukoba: kraljev apsolutizam, nametanje poreza, vjerski razlozi, kontrola vojske...
- **Karlo I.** raspušta parlament i uvodi apsolutizam
- 1640. godine počinje građanski rat između pristaša kralja i pristaša parlamenta
- snage parlamenta pobjeđuju, a kralj je pogubljen
- 1649. proglašena republika na čelu koje je bio lord **Oliver Cromwell**, koji ubrzo uvodi **protektorat** s ciljem da zaštiti državu od rojalista (kraljeve pristaše) i od radikalnijih slojeva koji žele veće promjene.
- uskoro (1660.) opet dolazi do uspostavljanja kraljevske vlasti Stuarta zbog nezadovoljstva tijekom vladavine Olivera Cromwella
- kraljevska vlast djelomično ograničena parlamentom, unutar kojeg se stvaraju dvije stranke: wigovci (liberali) i torijevci (konzervativci)
- kralj Jakov II. smjenjen je 1688. nakon pokušaja obnove Katoličke crkve u Engleskoj i uspostave apsolutizma. To se naziva **Slavna revolucija**.
- na njegovo mjesto dolazi nizozemski namjesnik Vilim Oranski, koji **Deklaracijom o pravima 1689.** potvrđuje sva prava parlamenta
- od 1707. godine kada je donesen **Zakon o uniji** između Engleske i Škotske, zajednička država se zove **Velika Britanija**

FRANCUSKA

- u drugoj polovici XVI. stoljeća dolazi do vjerskih sukoba između katolika i hugenota (protestanata)
- 1572. kraljica majka Katarina Medici naredila da se pobiju hugenotski vođe (25000 ubijenih hugenota) - Bartolomejska noć
- Henrik IV. **Nanteskim ediktom** iz 1598. osigurava vjersku slobodu hugenotima
- francusko se gospodarstvo oporavlja
- kardinal Richelieu (prvi ministar Luja XIII.) - ojačao položaj Katoličke crkve, zalaže se za apsolutističku vlast kralja, povećanje poreza radi jačanja vojske, jasno razdvajanje staleža,...
- nakon smrti Luja XIII. na prijestolje dolazi njegov maloljetni sin Luj XIV. , no umjesto njega vlada njegova majka Ana Austrijska
- kardinal Mazarin ima stvarnu vlast; on učvršćuje centralističku vlast
- podigla se pobuna (Fronde - praćka) protiv apsolutističke vladavine, no vladine su je snage pobijedile
- nakon smrti Mazarina, Luj XIV. preuzima vlast; vlada apsolutistički uz pomoć ministara iz redova građanstva i činovničkog plemstva; nema povjerenja u visoko plemstvo
- bliski suradnik Luja XIV. bio je ekonomist **Jean-Baptiste Colbert – pristaša merkantilističke gospodarske politike**: jača francusko gospodarstvo, ratna mornarica, donosi velike porezne prihode, osniva prekomorske kolonije
- **Luj XIV.** ukida lokalnu samoupravu, pod svoju kontrolu dovodi sudove i Katoličku crkvu, progona protestante, vodi ratove u cilju osvajanja španjolske krune
- „Kralj Sunce“
- sagradio dvorac Versailles kraj Pariza
- ratovi i veliki porezi dovode do osiromašenja stanovništva

SKANDINAVSKE ZEMLJE (NORVEŠKA, DANSKA, ŠVEDSKA)

- 1397. Kalmarskom unijom dolazi do personalne unije između Danske, Norveške i Švedske
- početkom XVI. stoljeća Švedska istupa iz unije
- Kristijan IV. pokušava okupiti Dansku, Norvešku i Švedsku
- zbog ulaska u tridesetogodišnji rat trpi velike gubitke
- švedski kraljevi nastoje pod svoj utjecaj staviti južnu i istočnu obalu Baltičkog mora
- Stolbovskim mirom 1617. godine vlast nad Baltičkim morem predana u ruke švedskog kralja Gustava II.

TRIDESETOGODIŠNJI RAT

- nakon ulaska Češke u personalnu uniju s habsburškim nasljednim zemljama, nezadovoljni Česi 1618. organiziraju ustanak protiv katoličke habsburške vlasti (**praška defenestracija**)
- sukob između protestanata i katolika prerasta u tridesetogodišnji rat
- za vrijeme kardinala Richelieua, Francuska se uključuje u rat
- rat završava **Vestfalskim mirom 1648.** godine
- mir je potpisan između njemačkog cara i Francuske te između cara i Švedske
- potpunu samostalnost dobivaju Nizozemska i Švicarska
- posljedice mira: državi je zabranjeno mješanje u vjerska pitanja, češko plemstvo je poraženo, Češka izgubila status unutar habsburških nasljednih zemalja koji je prije uživala

POLJSKA

- u XIV. stoljeću za vrijeme vladavine Jagelovića Poljska postaje europskom silom
- 1358. godine dolazi do **unije Poljska i Litve**
- borbe s Osmanlijama potpomaže plemstvo
- iz rata s Rusijom sredinom XVII. st., Poljska izlazi kao gubitnik - dio Ukrajine pripao Rusiji
- nekoliko godina kasnije dolazi do rata između Švedske i Poljske, u kojem Poljska ponovo gubi dio teritorija - velik dio prostora uz Baltičko more
- 1657. Poljska primorana priznati neovisnost Pruske koja se ujedinila s Brandenburgom
- 1672. godine Osmanlije prisvajaju velik dio teritorija na desnoj obali rijeke Dnjepar
- došavši u pomoć opkoljenom Beču 1683., kralj Jan II. Sobieski pobjeđuje Osmanlije i sprječava njihovo daljnje napredovanje na srednjoeuropskom prostoru
- sklapanjem mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, Poljskoj je vraćen dio teritorija koji je prethodno zauzelo Osmanlijsko Carstvo

RUSIJA

- u XVI. i XVII. st. Rusija širi svoje granice preko Urala u Aziju sve do Tihog oceana
- Ruski vladari teže izlasku na Baltik, a Petar Veliki pobjeđuje u ratu sa Šveđanima
- u tom je ratu Rusiji pripojen prostor Estonije i Latvije, čime je Rusija dobila izlaz na Baltičko more
- utemeljen novi glavni grad Rusije: Sankt Petersburg
- sukobi s Osmanlijama (težnja za izlaskom na Crno more)